

вјешћу. У тоталитарним системима модерног времена историографију па и сву духовну надградњу, гуше државни моћници и властодршци. Није случајно Бакуњин развио хипотезу да такав систем утиче и на његово функционисање биолошких органа научника и умјетника, прије свега мисаоног апарата. Са овим проблемом уско је везан и друштвени проблем „перманентне побуне“ против тиранина и узурпатора власти и људских слобода. Као врсни познавалац Младе Босне В. Дедијер је управо на тој теми обрадио суштину овог проблема. Мученик и актер „перманентне побуне“ више мрзи издајника из редова свог народа него самог тиранина. Етика терористе изграђена је на психоаналистичкој основи, тиранин се убија из задовољства и потребе, а издајник организације или народа из очаја и невоље. У изградњи и писању катихизиса према издајнику добро је позната теорија руског анархисте Нечајева.

Младобосанци су са протестом и презиром посматрали владику Летића док са српским грађанским духовним трулежом у цркви моли Богу за здравље аустроугарског цара непосредно послје анексије. Док је владика са вјерницима уз молитву ничице падао на патос

цркве, револуционарни омладинци су гордо стајали и презирали поданичку свјетину. У књизи Дедијер наводи податак да је један од младобосанаца изјавио: када би имао могућност да сакупи српску буржоазију у Сарајеву у кутију шибица радо би је запалио.

Пред саму смрт, умјесто исповијести В. Гађиновић је у писму нагласио: „Српски револуционар, ако хоће да победи, мора бити умјетник и конспиратор, имати талента за борбу и страдања, бити мученик и завереник, човек западних манира и хајдук који ће затурити и повести бој за напредне и погажене“ (стр. 184).

Све поменуте личности у овој књизи по дјелима надмашују саму тему и средину у којој су живјеле. Зато је и ова књига вриједан споменик тим људима.

Поред обиља података о „херојима изниклим одоздо“ књига има и значајан умјетнички квалитет. По порукама ова књига има највећу етичку вриједност, личности су носиоци антитезе трпљења ропства, угњетавања и геноцида. Ни пред највећим насиљима народни трибуни и револуционари, борци пером и оружјем, гинули су и дијелили судбину са својим народом.

Милан Бајовић

ПАРТИЗАНКЕ ПЕТЕ ЦРНОГОРСКЕ БРИГАДЕ

Београд, 1987.

Почетком ове године изашла је из штампе још једна књига вриједна пажње. То је књига о 528 јунакиња Пете пролетерске црногорске бригаде. Ријеч је о једном строју из великог строја жена — бораца. У народноослободилачкој борби, са оружјем у руци учествовало је преко 100 хиљада жена. Свака четврта од њих погинула је у борби, 40 хиљада је рањено, а преко три хиљаде је тешких инвалида. Од укупног броја бораца и руководилаца (1.322) прогла-

шених за народне хероје, 91 је жена. Из Црне Горе осам. Од 27.535 носилаца Споменице 1941 3.344 су жене. У току рата преко 2.000 жена добило је чин официра народноослободилачке војске. 17.238 жена Југославије одликовано је медаљама и орденима — за храброст, за заслуге у развијању братства и јединства, заслуге за народ и друштво.

Велики хрватски пјесник Владимир Назор написао је о женама борцима: „Можемо се поносити

што смо у ове тешке, али и велике дане, дали свијету нови тип жене-партизанке“. Истина је да су жене-борци и активисти народноослободилачког покрета схватиле да свему оном свијетлом и радосном што се назире у будућности побједи, у бољем сјутра, да треба жртвовати хтјења појединаца, да треба хтјети само оно што је у интересу читавог народа. Морало се схватити, и од тога полазити, да револуција нема времена за појединце, за њежност, за љубав, за материнство. Она тражи аскетизам и самоодрицање.

У Програму СКЈ (VII конгрес, 1958) поред осталог стоји: „Када наша будућа покољења буду читала историју борбе за социјализам, неће се због нас стидети. Оно што смо до сада били, бићемо и у будуће — верни поборници интернационализма, пријатељства и братства међу народима“.

Књигу о којој је ријеч издала је Секција бораца Пете пролетерске црногорске бригаде. Припреме су текле уз велике напоре и одрицања. Књига почиње Титовим ријечима на Првој конференцији жена Југославије, 6. децембра 1942. године у Босанско Петровцу. Слиједи Наредба Врховног штаба Народнослободилачке партизанске и Добровољачке војске Југославије о формирању Пете црногорске народнослободилачке пролетерске ударне бригаде (12. јуна 1942. у Смирјечну — Пива). На дан формирања, бригада је имала 204 жене-борца. Даље слиједи фотографије чланак првог штаба Пете пролетерске црногорске бригаде (Сава Ковачевић, командант; Радомир Бабић, пол. комесар; Блажо Јовановић, замјеник пол. комесара, и Велимир Терзић, замјеник команданта бригаде).

Ријеч Редакције чине три мање цјелине: Општа начела при писању овакве и сличних публикација; Иницијативе за писање књиге и Методолошка и друга објашњења. Уводни текст „Жене Пете пролетерске бригаде у народноослободилачкој борби“ написао је ратни комесар ове јединице, народни херој др Драгиша Ивановић, који, поред осталог, истиче: „У свим

борбама и окршајима, мукама и патњама, жене Пете бригаде су испољавале својеврсне особине и држање, што је оригинална карактеристика наше народноослободилачке борбе. Ранији ратови, не само наших народа него уопште свуда у свијету, не памте такво држање и улогу жена. Тако нешто нико кроз историју и књижевност раније није описао, а можда ни видио“.

Даљи садржај књиге чине pjesме партизанки и о партизанкама. Избор је могао бити комплекснији и вјештије лоциран у циљу разбијања монотоније књиге.

Књига садржи биографске податке о 528 жена-бораца. То је успио покушај да се од заборава сачувају незаборавни ликови жена једне од легендарних југословенских партизанских јединица. У биографијама (које пате од клишеа) исказане су особине као што су: храброст, свијест, широкотрудост, несебичност, правичност, самопожртвовање, скромност, јединство у разноликости и др. То је, међутим, све исказано у општим начелима, без нужне индивидуалности. На обим биографских текстова утицале су објективне околности.

Потом су у књизи дати неки подаци о пиониркама у колони Пете пролетерске црногорске бригаде гдје се наводе број и имена девет пионирки које су имале до 10 година током устанка 1941. године.

У статистичким подацима дати су: старосна структура, национални састав, мјесто рођења (по социјалистичким републикама), социјални састав, губици и друге посљедице НОР-а, одликовања и унапређења, затим активност партизанки Пете бригаде у новим етапама наше револуције. Уочљиво је из података да је Бригада била југословенска, да је ту била младост, да су њене партизанке рођене широм Југославије и да су ратовале на свим њеним просторима, да је било највише жена земљорадница и домаћица и да су се активно укључиле у даље токове револуције.

Књига садржи и рад дра Душана Живковића, првоборца и историчара, који обрађује општа кретања револуционарно-демократског покрета жена у НОР-у и револуцији. У књизи је дат и списак радних организација, установа и ДПО које су пружиле финансијску помоћ за публикавање ове књиге.

Значајан прилог квалитету ове књиге чине фотографије из НОР-а које илуструју живот и борбу партизанки Пете пролетерске црногорске бригаде.

Дат је и списак литературе и докумената при писању ове књиге, као и допуне и исправке података објављених у III књизи Зборника сјећања Пете пролетерске црногорске бригаде објављене 1981. године и исправке и допуне односне књиге.

Ова књига, гледајући у цјелини, најбољи је споменик женама-борцима ове јединице, са трајним порукама и порукама садашњим и будућим генерацијама.

Иван Ђ. Кустудија

РАД СКУПШТИНЕ ЦРНЕ ГОРЕ 1945—1950, приредили Чедомир Перовић и Невенка Илић

Скупштина СР Црне Горе, Титоград 1986, 983.

Тематска збирка докумената, насловљена са „Рад Скупштине Црне Горе 1945—1950“, вишеструко је значајна. Прије свега, за похвалу је чињеница да се први пут у Црној Гори у улози издавача појавила институција у којој су објављени документи настајали (Скупштина СР Црне Горе), што може да буде подстицај и за друге сличне институције.

Приређивање докумената је изузетно сложен и мукотрпан, као и недовољно вреднован посао, у којем је неопходно ријешити низ методолошких и техничких проблема. То се увиђа и из предговора ове књиге. Ако су истраживачи често били суочени са чињеницом да највећи дио архивске грађе који се односи на новију историју Црне Горе (до 1945) није сачуван, дјелимично из објективних разлога али знатним дијелом и несхватљивом немарношћу, вјерујемо да ће бити изненађени и чињеницом која се презентира у уводу ове књиге — да ни за последијератни период (у овом случају о раду Скупштине) дио аутентичних и оригиналних докумената није сачуван. Приређивачи у предговору наводе „да иако је по пословнику о раду Народне Скупш-

тине Црне Горе вођење стенографских белешки на засједањима било обавезно“, велики дио стенограма, који су најпоузданији и најпотпунији извор о раду Скупштине, нијесу успјели пронаћи, иако су увјерени да су они постојали.

Сусрећући се са наведеним проблемом, а прије свега са недостатком оригиналних и аутентичних докумената, приређивачи су свој методолошки концепт у приређивању збирке утемељили на сљедећој формулацији: „У припремању књиге највише смо користили писање ‚Побједе‘ о раду Скупштине, записнике са састанака скупштинских засједања и сједница скупштинских тијела и друге материјале из Збирке оригиналних докумената Скупштине Црне Горе и ‚Службеног лист НР Црне Горе‘“. Цитирана методолошка поставка, уочљива и у самој књизи, иако је највећим дијелом изнуђена стањем постојеће и доступне архивске грађе, може отворити низ питања о сврсисходности, оправданости и научној утемељености таквог концепта. Основно што из наведеног произилази јесте у питању: Колико је за критичко промишљање историјског изво-